פרק ז משנה ב

א. זית שנמצא עומד בין שלש שורות של שני מלבנים

יש כמה דרכים בראשונים בבי' הדין של המשנה; **הרמב"ם** בפיהמ"ש מפרש דמיירי שיש ג' שורות של ג' אילנות וביניהם מלבנות של תבואה, והנידון על האילן האמצעי, וכ"פ **הרע"ב**, ולד' **הרמב"ם** בי"ד (פ"ה הכ"ה) איירי בג' שורות של ב' אילנות והנידון על האילן האמצעי שמוקף רק מג' רוחות, והטעם שאינו שכחה משום דהוי כשכחה מחמת דבר אחר, דכיון שאילן זה מוסתר ע"י אילנות אחרים, א"כ אפשר לתלות את שכחתו מחמת שהוא מוסתר, **ובר"ש** כתב על פי' זה ולא מיסתבר כלל [דק' למה זה נחשב שהסתירוהו, הלא אילנות אלו הם חלק מהשדה, וכי פרדס מלא אילנות לא יהי' חיוב שכחה רק על האילנות החיצוניים]. **הרא"ש** מפרש דאיירי בג' שורות שמקיפים אילן יחידי, והוא אינו נקצר בשורה אחת עמהם, [ומלבנות, היינו שיעור השורה של כ"א מהג' שורות], ומשום כך האילן הזה נחשב כדבר המסויים. ועי' בירושלמי לחד מ"ד בעינן שיהי' גם מקצת שינוי באילן זה, שיהי' מתנועע וכדו'. **הר"ש** מפרש דכל חיוב שכחה חל רק אם התחיל לקצור ושכח, אבל אם שכח כלל שיש לו שדה ולא התחיל לקצור לא חל חיוב שכחה, וה"נ כל חיוב שכחה זה רק אם התחיל לקצור שורה זו, אבל אילן שאינו בסדר השורות, לא הי' קצירה שחייבה אותו בשכחה, והר"ש דימה דין זה לדין של שדה שעומרי' מעורבין שאין בזה שכחה כל עוד שלא ליקט את כל סביבותיו, שהקצירה שהיתה עד עכשיו לא מחייבת את מה שנשכח כיון שאפשר לבוא עליו מצד אחר.

ב. בר"ש (בסוף המשנה), **ובריבמ"ץ**, הביאו תוספתא דילפי' עיקר די"ז מקרא, ע"ש.

ב. שכחה יותר מסאתיים באילן

בטעם הדין שאין חיוב שכחה ביותר מסאתיים, פי' **הרש"ס והשנו"א** דילפי' שכחת אילנות משכחת תבואה ששיעורה בסאתיים, (כמבואר לעיל פ"ו מ"ו).

הר"ש מפרש שמפני חשיבותו וגודלו הוי כדבר המסויים.

ג. שכחה יותר מסאתיים אם לא התחיל לקצור

הר"ש בתחילת דבריו פי' שאם כבר התחיל לקצור אף יותר מסאתיים הוי שכחה, וכתב דכ"ה בכל אילן מסויים שכל הפטור רק אם לא התחיל לקצור.

אמנם מסקנת דברי **הר"ש**, שאם יש בו את ב' המעלות שהוא גם אילן חשוב וגם יש בו סאתיים, אין בו שכחה אף בהתחיל.

ד. דעת הרמב"ם והראב"ד

דעת **הרמב"ם** (פ"ה הכ"ב) שיש חיוב שכחה באילן אף אם יש בו סאתים, **והראב"ד** השיג דסאתים אינו שכחה, ובהכ"ד כ' **הרמב"ם** שכל הדין באילן חשוב שאין בו שכחה זה רק בלא התחיל בו אבל אם התחיל יש בו חיוב שכחה, אמנם כל זה רק נשאר פחות מסאתים אבל אם נשאר סאתים אינו שכחה אא"כ שכח כל האילן, **והראב"ד** השיג דאי"ז מבואר כלל וכלל, והיינו דהסברא נותנת דבהתחיל יש יותר חיוב שכחה מאשר אם לא התחיל, ולהרמב"ם יוצא שכל הדין דסאתים אינו שכחה זה רק בהתחיל, אבל בלא התחיל הוי שכחה.

וביארו **המשך חכמה** (דברים כד, כ ד"ה לגר), **והמקדש דוד** (שכחה ג), **והתורת זרעים**, ובשיעורי **הגרי"ד סולובייצ'יק**, ובחידושים וביאורים להירושלמי **מהגר"מ פיינשטיין**, דהנה תנן לעיל מ"א שנים שכחה שלוש אינם שכחה, וכן תנן לעיל פ"ו מ"ה שני עומרים שכחה שלושה אינן שכחה, אמנם גבי שכחת קמה לא תני אלא שני שיבולים שכחה ויותר מכן אינו שכחה, דעיקר הדין של שנים ולא שלוש נאמר רק על עומרים שכל אחד הוא שכחה בפ"ע, ובזה נאמר שהחיוב רק על ב' שכחות ולא על ג' שכחות, אבל בקמה כל השיבולים כולם אינם אלא שכחה אחת, ול"ש בזה הדין של ב' ולא ג'. **וה"ה** באילנות כשהנידון על כמה אילנות, וכל אילן הוא שכחה לעצמו בזה שייך הדין של שנים ולא שלוש, אבל אם כבר התחיל בו השכחה אינה מתייחסת לאילן אלא לפירות ובזה ל"ש החלוקה של שנים ולא שלוש.

וכן לענין דין סאתים, י"ל דכל מה שנאמר שבסאתים אין חיוב שכחה זה רק כשדין השכחה מתייחס לפירות, אבל כשהדין שכחה מתייחס לאילן לא נאמר דין שיעור על הפירות, [ובעומרים מצינו דין סאתים, משום דיותר מסאתים הוי גדיש, וזה לא שייך באילן], ולכן כל הפטור של סאתים זה כשהתחיל שהשכחה מתייחס אל הפירות ולא אל האילן, אבל בלא התחיל שהשכחה מתייחס אל כל האילן ל"ש הדין של סאתים כלל.

[ולפ"ז בהתחיל ונשאר בו סאתים אין חיוב שכחה, בין בנטופה ובין באינו נטופה, **ובכס"מ** הביא **מהמהר"י קורקוס** לא כן, ועי' **תור"ז** דהק' על דבריו מדברי **הרמב"ם** ה"כ, ע"ש].

ה. כל זמן שיש לו תחתיו יש לו בראשו

הר"ש והרע"ב פי' דכוונת המשנה ממתי חל דין שכחה בזית, לת"ק כל זמן שהבעה"ב לא ליקט את הזיתים מתחת האילן אף שגמר את הקציר, כיון שעדיין עסוק באילן זה ללקט את הזיתים שתחתיו ודעתו עליהם, אין בזה דין שכחה. והק' **הרא"ש** מ"ש מעומר שאינו מציל על הקמה, וכ' ושמא דרך מלקטי זיתים בעוד שיש להם זיתים תחת האילן כשמביאים הזיתים מסתכלין למעלה אם יש זיתים למעלה ולא סלקו דעתן מהם.

הרמב"ם (פ"א הי"ב) פי' דכוונת המשנה ממתי כל אדם מותרים ליקח את השכחה, דאף אם כבר הזיתים שבאילן הותרו לכל אדם מ"מ הזיתים שלמטה לא הותרו, ועי' **תוס' הגרע"א** מש"כ בשם **הלחם משנה** על המשניות, ובשם **הפרי חדש**, ועי' עוד **בתוס' הגרע"א** ריש פ"ח.

ו. זיתי ניקוף

הגר"א בשנות אליהו מפרש דרך חדשה במשנה, שיש מצוה של זיתי ניקוף, והיינו שדרך מסיקת הזיתים זה ע"י חבטה על האילן אבל הזיתים הגרועים אינם נושרים ע"י החבטה, וזיתים אלו התורה זיכתה לעניים, וע"ז קאי דין המשנה שכל זמן שהבעה"ב לא ליקט את הזיתים שתחת האילן הוא יכול לחבוט שוב, אבל כשנסתלק לגמרי מהאילן אינו יכול לחבוט שוב, וכל הזיתים שנשארו שם הרי הם לעניים.

הגר"א הוכיח מצוה חדשה זו מדברי **הספרי** דכתיב לא תפאר אחריך, חסידים הראשונים היו חובטים פ"א והשאר נקראים זיתי ניקוף, [והיינו שבמצוה זו אם חובט מעט הרי הוא מתחייב בהרבה זיתים ואם חובט יותר לא נשאר לו אלא מעט זיתים לקיום המצוה, ולכן חסידים הראשונים היו מהדרים במצוות וחובטים רק פעם א']. ועי"ש מה שביאר בזה ד' הגמ' בגיטין, ומש"כ שדין זה אינו אלא בזיתים ולא בשאר פירות. [דלא כהשו"ע חו"מ סי' שע, ועי' בשו"ע שם סי' רעג סע' טז].

הגר"ח מוולאוזין (בגליון השנו"א) הק' דבגמ' חולין קלא מנו כל המתנו"ע, ולא מנו מצוה זו ביניהם. ועי' **ברש"ש** שכ' דאף להגר"א אי"ז מצוה חיובית אלא מצוה קיומית, שאם רוצה יכול לקיים בזה מצות מתנות עניים, [וזה לא יהי' כהפקר לעניים דל"מ], ויהי' ע"ז כל דיני מתנו"ע לענין פטור מעשר.

והגרי"ד סולובייצ'יק בי' דס"ל להגר"א דהספרי פליג על הגמ' בחולין, דבגמ' ילפי' מלא תפאר מצות פאה ומאחריך שכחה, אמנם בספרי שם יליף מאחריך גם שכחה וגם פאה, וא"כ אייתר לא תפאר למצות זיתי ניקוף, אמנם **במאורות הגר"א** [מכת"י הגר"א] מבואר דבי' דבריו גם בד' הגמ' בחולין. **וי"ל** שהגמ' בחולין לא הביאה מתנות שהם מחמת גריעות הפירות, אלא רק מתנות שהמחייב הוא המעשה קצירה.

פרק ז משנה ג

א. איזהו פרט

נח' הראשונים מה הוא 'פרט' האמור בתורה, יש אומרים שדינו כלקט, שכל מה שנושר בשעת הבצירה הרי הוא בכלל פרט, ופרט אינו אלא לקט האמור בכרם, **ובתוס' רא"ש** חולין קלא. מבואר שפרט הוא מה שהגרגרים נפרדים מהאשכול [פרט לשון פרט מתוך כלל, האשכול הוא כלל והענבים הם פרט, וכשנפרדו הענבים מהאשכול הם נעשו פרט ולא כלל], אבל אשכול שלם שנפל בשעת הבצירה אינו פרט. וכן מבואר **בשנות אליהו** בסוף המשנה, ע"ש.

וברמב"ם פ"ד הט"ז משמע שא"צ שיפרטו הענבים מהאשכול [ע"ש ברדב"ז]. וכ"מ **בתוס'** חולין קלא. שהק' מ"ט לא נוהג פרט בשאר אילנות, ומבואר שעיקר ידן פרט הי' שייך בשאר אילנות אי לאו מיעוט התורה, וכ"כ **במהר"י קורקוס** (פ"ד הכ"א), ואם עיקר דין פרט הוא שהגרגרים נפרטים מהאשכול זה לא שייך כלל בשאר אילנות. [ועי' ספר **החינוך** (מצוה רכג) שכ' שמצות לקט נוהגת גם בשאר אילנות, וצ"ע מהגמ' חולין שם].

ב. איזהו פרט הנושר בשעת בצירה

נח' הראשונים אם בשעת בצירה היינו בזמן הבצירה, או מכח הבצירה, **הראב"ד** (פי' לתו"כ) מפרש דבעינן מכח הבצירה. ולענין לקט מצינו מח' ראשונים אם בשעת קצירה היינו בשעת קצירה ממש או כל שעוסק בקצירה, **ברמב"ם** פ"ד מהל' מתנו"ע הכ"א, משמע דבעינן בשעת קצירה ממש, **ובר"ש** (תו"כ) פי' דכל שעוסק בקצירה הרי הוא בכלל לקט. ולכאו' ה"ה לענין פרט דלא בעינן מכח הבצירה אלא בשעת הבצירה.

ג. עקץ את האשכול והוסבך בעלים

בטעם הפטור בכה"ג יש כמה דרכים בראשונים; **הר"ש והרא"ש** פי' שאינו דרך בצירה, וכיון שקוצר שלא כדרכו אין בזה חיוב פרט. **הראב"ד** (תו"כ) **פי'** משום שאינו מכח הבצירה. **הגר"א** בשנות אליהו מפרש משום דהוי אונס.

וברמב"ם פ"ד הכ"ב מבואר שאין חיוב פרט קודם שבעה"ב יתחיל לבצור [והיינו שיעור ג' אשכולות העושים רביע], ויש לפרש בב' אופנים, או שהחיוב הוא רק כשנושר מחמת הקצירה, אבל ענבים שנשרו מאליהם אין בהם חיוב פרט. או שהקצירה היא המחייבת, וקודם הבצירה לא התחיל שעת החיוב. [ועי' **בקרי"ס**, **ובמעדני ארץ** עמ' צא]. ולדרך קמא בכה"ג שהוסבך האשכול בעלים אין חיוב משום שאינו מחמת הבצירה, וכדרכו של הראב"ד. ולדרך בתרא י"ל דבכה"ג שאינו שייך לקציר אין חיבו פרט, וכדרכו של הר"ש והרא"ש.

ד. המניח את הכלכלה תחת הגפן בשעה שהוא בוצר

הר"ש מפרש דכבר זכו בי' עניים, דמשעת נפילתו קדוש, ועובר בגזל עניים, וכ"כ **הרא"ש והרע"ב**. **הגר"א** בשנו"א מפרש שמניח כלכלה של גמי רך כדי שלא יפרטו הגרגרים מהאשכול ולא יהי' שייך בזה חיוב פרט. ועי' **במנ"ח** מצוה רכג מש"כ על דברי הגר"א.

ולהר"ש הוא עובר בביטול מצות פרט. [וצ"ע אמאי הביאו במשנה קרא דדברי קבלה ולא את עיקר מצות פרט]. ולהגר"א אין בזה בטול מצות פרט, אלא מונע שלא יבוא החיוב. [ועי' **בר"ש** פ"א מ"ו שיש זכות לעניים עד קודם הקצירה והנפילה, ולכן במתנו"ע בעינן לקרא לפוטרם ממעשר, ואין העניים פטורים מצד לקוח, כי מעיקרא זה ה'י עומד בשבילם. וע"ע לעיל פ"ה מ"ג].

ה. פרט בשעת נשירתו קדוש

הר"ש הביא **מהירושלמי** שהוכיח מהמשנה שפרט קדוש עוד לפני שבא לארץ אלא כבר משעת נשירתו, וכ"כ הרא"ש והרע"ב, אמנם לדרכו של הגר"א שגורם שלא יפרטו הגרגרים מהאשכול אין ראי' לזה. ובפי' **הרידב"ז** לירושלמי כ' לבאר הירושלמי לדרכו של הגר"א, דבמתני' מבואר שהאיסור רק משום אל תסג גבול עולים, ולא משום גזל עניים, וע"כ שאינו קדוש עד נפילתו לארץ, וע"ז תי' הירושלמי דאף אם מתקדש קודם מ"מ שבא לארץ, מ"מ כיון שעדיים לא נפרטו הגרגרים מהאשכול עד שבא לארץ אינו מתקדש.

ו. מצות פרט בכרם כמצות לקט בתבואה

רש"י חולין (קלד: ד"ה חייב בפרט) כ' 'ופרט בכרם היינו לקט', וכ"כ **תוס ברכות** (לו. ד"ה ואתי נמי). **וכן מבואר בגמ'** (תמורה ו.) **דילפי' דיני לקט** מתעזוב יתירא דכתיב גבי פרט. ועי' **בירושלמי** כאן שדנו אם פרט בשעת נשירתו קדוש והוכיחו מדין לקט. ועי' לעיל משנ"ת מח' הפוסקים אם פרט היינו כל מה שנושר בשעת בצירה, והוי כלקט, או שהוא חיוב חדש על הגרגרים הנפרטים מהאשכול, ולפ"ז לכאו' אי"ז שייך ללקט.

פרק ז משנה ד

א. מצות עוללות

הרמב"ם בסהמ"צ (שורש תשיעי; עשין קכג; ל"ת ריב), כ' שדין עוללות הכרם הוא שכחת האילן, או פאת האילן, והיינו שעוללות ששכח יש בזה חיוב שכחה, ועל עיקר העוללות נא' דין פאה, **וברמב"ן** (בהקדמת פרטי המצוות) הק' על הרמב"ם דמצות עוללות אינה שייכת לדין שכחה ופאה, אלא הוי מצוה בפ"ע, מדאיתא חולין (קלא.) ד' מתנות בכרם הפרט והעוללות והשכחה והפאה, משמע דעוללות זה חיוב מלבד שכחה ופאה, וכתב **שהרמב"ם** חזר בו, ופי' שעוללות הוא ענין בפ"ע כשאר הראשונים, אמנם **בחינוך** מצוה רכא הביא מח' הרמב"ן והרמב"ם [משמע דס"ל שהרמב"ם לא חזר בו]. וע"ע בספר **כפתור ופרח** פרק נב מש"כ בדברי הרמב"ם.

ב. 'כתף' ו'נטף'

איזוהי עוללת כל שאין לה לא כתף ולא נטף. עוללות היינו אשכולות דלילים שיש בהם מיעוט ענבים, וכ' **הר"ש** למה נקרא שמו עולל מפני שהוא לשאר האשכולות כעולל לאיש, וכ"כ **הרמב"ם** (פ"ד הי"ח).

ויש תנאי בדין עוללות שלא יהי' בו כתף ונטף, ומצינו בראשונים כמה דרכים בזה;

אין לו כתף. **הר"ש** מפרש שהאשכולות הקטנים שיוצאים מהשדרה מרוחקים א' מהשני ואינם מלאים, ולכן אינם נשענים א' על כתפי חבירו, וכ"פ **הרא"ש והרע"ב ובשנו"א**. **עוד** פי' הביא **הר"ש**, וכ"כ בפי' לתו"כ, **ובראב"ד** בפי' על התו"כ, שכתף היינו שמהאשכולות הקטנים יוצא